

การวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
An Analysis of the Duty of Teachers and Disciples
in Theravada Buddhist Philosophy

พระจักรพงษ์ อุปคุตโต (ภุมิสระอาด)

Phra Chakkapong Uppakutto (Phumsa-ad)

สงวน หล้าโพนทัน, พระมหาสากล สุภรเมธี

Sanguan Laphonthan, Phramaha Sakol Subharamedhi

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีจุดประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาหน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาหน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) เพื่อวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสารและนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า

หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทโดยทั่วไปทั้งในความหมายของพระสงฆ์และฆราวาสนั้น อาจารย์นั้นมีหน้าที่สั่งสอนศิษย์ให้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ อบรมสั่งสอนศิษย์ให้มีความรู้ด้านศิลปวิทยาการต่าง ๆ ตามความรู้ความสามารถของศิษย์ที่จะขวนขวายได้ตามกำลังสติปัญญา ยกย่องเชิดชูศิษย์ และคอยช่วยเหลือเกื้อกูลศิษย์ ส่วนหน้าที่ของศิษย์โดยสรุปคือ ศึกษาด้วยความเคารพ เชื่อฟัง อาจารย์ และอุปัฏฐากอาจารย์ ศิษย์ที่ดีในทางพระพุทธศาสนาต้องเป็นผู้ใฝ่รู้ หมั่นพัฒนาความรู้ตามคำสอนของอาจารย์ เคารพเชื่อฟังท่าน และคอยปรนนิบัติรับใช้ท่าน หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นเป็นการกระทำหน้าที่ทั้งต่อตนเองและต่อสังคม หน้าที่ของตนเองคือการปฏิบัติตามกัลยาณมิตร ปรีตโมสะ โยนิโสมนสิการ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และกตัญญู กตเวทีอันเป็นหลักจริยศาสตร์แห่งพุทธปรัชญาเถรวาท เมื่อมีความเห็นถูกต้องและดำรงตนดีแล้วจึงจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ต่อผู้อื่นที่เกี่ยวข้องคือวางตนได้เหมาะสมตามหลักปฏิสัมพันธ์ระหว่าง

ได้รับบทความ: 30 มิถุนายน 2564; แก้ไขบทความ: 2 ตุลาคม 2564; ตอรับตีพิมพ์: 2 ตุลาคม 2564

Received: June 30, 2021; Revised: 2 October, 2021; Accepted: 2 October, 2021

บุคคลตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งให้ความสำคัญต่อการเอาใจใส่ต่อความถูกต้องดีงาม อันเป็นค่านิยมของสังคมและศาสนา ความรู้สึกของผู้อื่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และตอบแทนความดีของผู้อื่นที่ตนเกี่ยวข้องนั้น

คำสำคัญ: หน้าที่, อาจารย์และศิษย์, พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

This research article has the objectives: 1) to study the duty of teachers in Theravada Buddhist philosophy, 2) to study the duty of disciples in Theravada Buddhist philosophy and 3) to analyze the duty of teachers and disciples in Theravada Buddhist philosophy. The research model is documented research and presented research results by means of an analytical descriptive method.

The research result finds that:

The duty of teachers and disciples in Theravada Buddhist philosophy in general whether it is a meaning of monks and lay people, teachers are responsible for teaching disciples to have both worldly and spiritual knowledge, have a being friendly towards disciples, have a training and teaching disciples to have knowledge of various arts and sciences according to the knowledge and ability of the disciples to strive according to their intelligence glorify the disciples and to help and support the disciples. Whereas, the duty of a disciples in summary are study with respect obey the teachers and lay-up teachers. Good disciples in Buddhism must be a knowledgeable person, constantly develops knowledge according to the teachings of teachers, respects and obeys and serves them. The duty of teachers and disciples in Theravada Buddhist philosophy are duties both for themselves and for society. One's duty is to follow the Kalyanamitta, Paratoghosa, Yonisomanasikara, generosity and filial piety which is the ethical principle of Theravada Buddhist philosophy. When one has a correct opinion and maintains oneself well, then he can perform his duties towards others involved, i.e, behave appropriately according to the principles of interpersonal interaction according to Theravada Buddhist

philosophy which pays attention to the rightness and goodness which is the value of society and religion feelings of others generosity and reward the goodness of others that they are involved in.

Keywords: Duties, Teachers and Students, Theravada Buddhist Philosophy

1. บทนำ

หน้าที่ คือ สิ่งที่บุคคลพึงประพฤติและปฏิบัติต่อกันเป็นกิจที่ต้องทำตามตนมีความผูกพันอยู่เพราะการทํากิจที่บังเกิดผล เป็นคุณประโยชน์เป็นหน้าที่ของตน คนเราเกิดมามีหน้าที่ที่จะต้องทำด้วยกันทุกคน เป็นเด็กก็มีหน้าที่ของเด็ก เป็นหนุ่มสาวก็มีหน้าที่ของหนุ่มสาว เป็นนักศึกษาก็มีหน้าที่ของนักศึกษา เป็นผู้ใหญ่ก็มีหน้าที่ของผู้ใหญ่ เป็นมนุษย์ก็มีสิทธิ์ที่จะมีชีวิตก็ด้วยเหตุอย่างเดียวกันคือ “เพื่อทำหน้าที่” นั่นเอง ครอบครัวยึดตาม หมู่คณะก็ตาม ตลอดถึงประเทศชาติที่ดำรงมั่นอยู่ได้และเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้ก็ด้วยการที่มีคนรักและปฏิบัติหน้าที่ของตนไม่มีธรรมะอันใดที่จะมีความหมายลึกซึ้งดีเท่ากับความมั่นคงต่อหน้าที่ความระลึกถึงหน้าที่เป็นเหตุสร้างความสุขความเจริญให้ทั้งแก่ส่วนตัวและส่วนรวม หน้าที่ที่ปฏิบัติดีแล้ว ใครมีหน้าที่อย่างใดก็ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่อย่างนั้นให้ดี สิ่งที่มีอยู่ในหน้าที่ของเรา เราต้องทำโดยไม่คิดถึง ความเหนื่อยยาก ทำโดยไม่คำนึงถึงผลตอบแทน ควรมีความตั้งใจอยู่อย่างเดียวกันว่า เราทำหน้าที่ของเราอย่าไปยุ่งเกี่ยวหน้าที่ของผู้อื่น เมื่อเราทำหน้าที่ของเราไม่บกพร่อง ทำหน้าที่ของเราให้สมบูรณ์บริบูรณ์ และเรียบร้อยแล้ว เราก็จะได้รับผลนั้น คือความสุขกายสบายใจ ซึ่งหน้าที่ที่เราปฏิบัติดีแล้วนั้นแหละเป็นสิ่งบันดาลให้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ธรรมที่ประพฤติดีแล้วนำสุขมาให้ เนื่องจากหน้าที่อาจจะแบ่งออกได้หลายหน้าที่ (บุญมี แท่นแก้ว, 2546: 117)

ส่วนจริยศาสตร์ คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด สิ่งที่ดีควรเว้น สิ่งที่ดีควรทำ หรือศาสตร์ที่ว่าด้วยศีลธรรม หลักศีลธรรม กฎที่ว่าด้วยความประพฤติและพฤติกรรม ศาสตร์ต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะมิอยู่ในคำสอนของศาสนานั้นเอง จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนามีหลักศาสนธรรม ที่จัดเป็นองค์ความรู้ ซึ่งเรียกว่า “พุทธจริยศาสตร์” หลักจริยศาสตร์ของพุทธสามารถตีความหมายได้สองลักษณะ คือความหมายตามรูปศัพท์หมายถึง สภาวะทางศีลธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความเมตตากรุณา หรือถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนหมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยความดี ความชั่ว อะไรผิด อะไรถูก อะไรควร อะไรไม่ควร ซึ่งสิ่งนี้เน้นเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์เป็นสำคัญ ถ้าหากกล่าวโดยความหมายนำมาใช้ หมายถึงลักษณะการใช้ในชีวิตประจำวัน คือเป็น

แนวทางการดำเนินชีวิตหรือวิถีทางการใช้ชีวิตเป็นกฎเกณฑ์ความประพฤติเฉพาะกลุ่มคนหรือบุคคลในสถาบันต่างๆ จะเห็นได้ว่าหลักทั้งสองอย่างจะไม่แตกต่างกัน สำหรับหลักพุทธจริยศาสตร์ที่มีการประพฤติและปฏิบัติในเมืองไทยมีปรากฏหลังพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้าสู่ประเทศไทย (คณะกรรมการการศึกษา ศิลปะ วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว สภานิติบัญญัติแห่งชาติ, 2561: 55) กลุ่มหรือชุมชนของคนไทยจึงได้รับหลักดังกล่าวไว้สำหรับการดำเนินชีวิต

ตามหลักพุทธปรัชญาทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นมาได้ด้วยเหตุด้วยปัจจัย เมื่อมนุษย์ตั้งเป้าหมายของชีวิตไว้แล้ว จึงเป็นหน้าที่ของมนุษย์นั่นเองที่จะเป็นผู้สร้างเหตุสร้างปัจจัยขึ้นมาเพื่อที่จะไปถึงจุดหมายนั้น แต่ด้วยเหตุที่ว่ามนุษย์ไม่ได้มีคนเดียวในโลกจึงต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคนรอบข้างอีกมากมาย จึงกลายเป็นสังคมตั้งแต่สังคมเล็ก ๆ อย่างครอบครัว เป็นชุมชนเป็นตำบล จังหวัดจนถึงสังคมขนาดใหญ่ระดับประเทศหรือระดับโลก มนุษย์คนหนึ่งจึงมีหน้าที่ต้องปฏิบัติทั้งต่อตนเองและคนรอบข้างในสังคม จึงเป็นเรื่องยากมากที่มนุษย์จะเดินทางไปถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต คือ การพ้นไปจากความทุกข์ เพราะอุปสรรคสำคัญที่จะทำให้มนุษย์ไปไม่ถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตคือกิเลสตัณหานั่นเอง แม้พุทธปรัชญาจะยอมรับว่า จริยธรรมหรือหลักความประพฤติเพื่อละการทำชั่วเลือกกระทำความดีนั้น เป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติให้ได้ แต่พระพุทธองค์ยังทรงแสดงถึงหลักคุณธรรมที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกันในสังคม การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมสังคมก็คือ การปฏิบัติธรรมหรือหน้าที่ที่เหมาะสมแก่ฐานะของตนในสังคม ฐานะนี้อาจเป็นฐานะทางสังคมธรรมดา เช่น พ่อแม่ ญาติ ครู อาจารย์ หรือจะเป็นฐานะทางการปกครองซึ่งเป็นสังคมในแง่กฎหมาย เช่น เป็นผู้มนุษย์อีกต่อหนึ่ง (สุนทร ณ รั้งสี, 2550: 91-95) ปกครองเป็นผู้ได้ปกครอง ธรรมเพื่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในเรื่องทศ 6 ใน **สิงคาลกสูตร** (ที.ปา.(ไทย) 16/198-205/87-91) หน้าในเรื่องของทศ 6 นี้แสดงให้เห็นว่า เป็นคำสอนที่กำหนดการกระทำและการตอบแทนทั้ง 2 ฝ่าย ไม่ใช่ฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายให้หรือเป็นฝ่ายรับเพียงอย่างเดียว เป็นการยึดหลักสิทธิและหน้าที่ตามพันธกรณีของสังคม เมื่อมนุษย์ทุกคนในสังคมประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของตนเองได้อย่างดีแล้ว สังคมก็จะมีแต่ความสงบสุข สมดังพุทธภาษิตที่ว่า **ธมโม สจฺจิณฺโณ สุขมาวหาติ** (ขุ.ชา.(ไทย) 59/1420/881) “ธรรม (หน้าที่) ที่ประพฤติดีแล้วนำสุขมาให้”

ในสังคมยุคปัจจุบันนี้มีความเจริญทางด้านวัตถุ ด้านเทคโนโลยีเครื่องอำนวยความสะดวกทั้งหลายที่ถูกผลิตขึ้นมาเพื่อสนองตอบกิเลสตัณหาของมนุษย์ ความใกล้ชิดความผูกพันกันระหว่างมนุษย์จึงห่างหายไป เช่น ในกรณีของมารดาบิดาและบุตร ในสมัยปัจจุบันนี้การเลี้ยงบุตร

ของมารดาบิดาสมัยใหม่นั้นมารดาบิดาไม่ค่อยได้เลี้ยงบุตรเอง บางครอบครัวก็ฝากไว้กับตาและยาย หรือปู่กับย่าเป็นผู้เลี้ยงดู บางครอบครัวก็ไปจ้างคนอื่นเลี้ยง ความใกล้ชิดความผูกพันกันจึงไม่มี เด็กจึงเริ่มเป็นเด็กมีปัญหา เมื่ออายุครบที่จะต้องไปเรียนหนังสือ เด็กจึงกลายเป็นเด็กมีปัญหา ไม่มีสัมมาคารวะต่ออาจารย์ เมื่อโตขึ้นมาอีกเรียนระดับที่สูงขึ้นไปความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์จากที่เคยเคารพบูชากันในฐานะของอาจารย์กับศิษย์ อาจารย์กับศิษย์บางคนก็มีความสัมพันธ์กันในเชิงชู้สาวทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อวงการศึกษาดังที่เป็นข่าวกันหลาย ๆ ครั้งในสังคม ซึ่งต่างจากสมัยก่อนที่อาจารย์กับศิษย์ในทางพระพุทธศาสนานั้นศิษย์ต้องให้ความเคารพเทิดทูลอาจารย์ให้เป็นเสมือนมารดาบิดาของตนเองอีกคนหนึ่ง ตัวอย่างการกระทำหน้าที่ต่อกันของอาจารย์กับศิษย์ จะเห็นได้จากวงการคณะสงฆ์ คือการกระทำหน้าที่ของพระภิกษุสามเณรที่กระทำหน้าที่ต่ออุปัชฌายะหรืออาจารย์ ด้วยวัตรปฏิบัติที่ตึงต้ามมีการคอยรับใช้หรือการอุปฐาก เป็นต้น

ในสังคมยุคปัจจุบันนี้มีความเจริญทางด้านวัตถุ ด้านเทคโนโลยีเครื่องอำนวยความสะดวกทั้งหลายที่ถูกผลิตขึ้นมาเพื่อสนองตอบกิเลสตัณหาของมนุษย์ ความใกล้ชิดความผูกพันกันระหว่างมนุษย์จึงห่างหายไปความใกล้ชิดความผูกพันกันจึงไม่มี หน้าที่ของอาจารย์นั้นเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจ ตั้งแต่ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดีนำเรื่องที่ดีมาอบรมสั่งสอนต่อศิษย์ให้เรียนดีสอนให้เข้าใจแจ่มแจ้งเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาการทางด้านต่าง ๆ บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดีไม่ปิดบังอำพราง ยกย่องให้ปรากฏมิตรสหายหมู่คณะเป็นการเชิดชูความรู้ ความคิด ความสามารถ และ คุณธรรมของศิษย์ตนให้ประจักษ์แก่สายตาของบุคคลอื่น ๆ เป็นการสร้างขวัญ และกำลังใจของศิษย์ ตลอดจนถึงทำความป้องกันในทิศทั้งหลายให้รู้จักรักษาดนในอันที่จะดำเนินชีวิต หน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจ ตั้งแต่ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดีไม่ปิดบังอำพราง ยกย่องให้ปรากฏเป็นการเชิดชูศิษย์ตนให้ประจักษ์แก่สายตาของบุคคลอื่น ๆ พร้อมทั้งจะให้การอนุเคราะห์แก่ศิษย์ ช่วยเหลือป้องกันอันตรายที่จะเกิดแก่ศิษย์ของตน การกระทำหน้าที่ต่อกันของอาจารย์กับศิษย์ แม้หน้าที่ของของอาจารย์และศิษย์จะมีความสำคัญดังกล่าวมา แต่ในยุคสมัยสังคมปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี ความใกล้ชิดและความผูกพันระหว่างอาจารย์และศิษย์จึงมีความเห็นห่างกันมากขึ้น คงมีแค่เพียงความผูกพันเมื่อครั้งทำหน้าที่สั่งสอนด้านการศึกษาล่าเรียนเท่านั้น พอหมดหน้าที่ความสำคัญตรงนั้นก็ขาดหายไป ดังนั้น

หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นแนวทางที่ผู้วิจัยได้นำมากล่าว และเห็นความสำคัญอีก

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาหน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

3. วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นศึกษา ทางด้านเอกสาร (Documentary Research) มีลำดับและขั้นตอนในการวิจัย ดังนี้

1. ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นศึกษารวบรวมข้อมูลในเรื่องที่เกี่ยวกับหน้าที่ในพุทธจริยศาสตร์ของ อาจารย์และศิษย์ จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส เอกสารและ งานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องข้อกับเนื้อหาหรือประเด็นที่ต้องการทราบ
2. ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องหน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท และรวบรวมแนวคิดจากการวิเคราะห์ ตีความของนักปราชญ์ต่าง ๆ
3. ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ เพื่อหาข้อสรุป และนำเสนอรายงานผลงานการ วิจัยต่อไป

4. สรุปผลการวิจัย

1. การศึกษาเรื่องหน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า การกระทำหน้าที่ ของอาจารย์ มีหน้าที่ในทศ 6 ได้แก่ การแนะนำดี, ให้เรียนดี, บอกศิษย์ด้วยดีด้วยศิลปวิทยา ทั้งหมด, ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง และทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (ที.ปา. (ไทย) 16/200/89) ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์ที่ดีในทางพระพุทธศาสนาต้องเป็นผู้ที่มีความเสียสละเวลาที่เป็นส่วนตัวของตนเอง พร้อมยอมมอบเวลาให้กับศิษย์ได้ตลอดเวลา ด้วยความรักความเมตตา กรุณาต่อศิษย์ อยากเห็นศิษย์ของตนเองสำเร็จการศึกษาและนำวิชาความรู้ที่ได้รับนั้นไป ประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวันของตน ทั้งในด้านอาชีพการงานที่ใช้เลี้ยงตนเองและ ครอบครัว ทั้งในส่วนของกิริยามารยาทในการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม ฉะนั้นอาจารย์จึงพร่ำ สอนและฝึกฝนอบรมศิษย์ของตนอย่างเต็มที่เต็มความสามารถที่ตนมีโดยไม่หวงแหนในวิชาการ

ต่างที่ตนเองมีทั้งหมด ยอมถ่ายทอดวิชาให้ศิษย์ทั้งหมด เพราะอาจารย์คือผู้พร่ำสอน และผู้อบรมศิษย์ เมื่อศิษย์ทำหน้าที่ของตนได้สมบูรณ์ ควรแก่การยกย่อง สามารถยกย่องได้ด้วยความสามารถภูมิใจ อาจารย์ควรยกย่องศิษย์ เพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่ศิษย์ และให้ศิษย์คนอื่นถือเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำหน้าที่ของตน ประการสุดท้ายอาจารย์ต้องมีความห่วงใยศิษย์คอยสอบถามข่าวหรือติดตามความเคลื่อนไหวและให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลศิษย์ตามความเหมาะสม เพื่อส่งเสริมศิษย์ให้ได้รับความสะดวกสบายและความสุขในการดำเนินชีวิต

หน้าที่ของอาจารย์ที่กระทำต่อศิษย์ สรุปได้ 3 ประการ คือ 1) การพร่ำสอน ฝึกฝนอบรมศิษย์ 2) ยกย่องศิษย์ และ 3) คอยช่วยเหลือเกื้อกูลศิษย์ กล่าวคือ อาจารย์ต้องคอยอบรมสั่งสอนศิษย์ให้เข้าใจและตระหนักทั้งในหลักการและวิธีการปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างสงบสุข ศีลหรือพระวินัยเป็นกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกันของพระสงฆ์ ส่วนหลักธรรมคำสอนหรือพุทธปรัชญาเป็นหลักการและวิธีการเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง ทำให้บรรลุถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาเถรวาท อาจารย์คือผู้สร้างปัญญาให้กับศิษย์ ต้องคอยพร่ำสอน สั่งสอนหลักการแก่ศิษย์ทั้งหลายให้รู้และเข้าใจเป็นอย่างดีจนสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ส่วนการอบรม/การฝึกฝน คือการสอนในภาคปฏิบัติ การที่จะอบรมศิษย์ให้ได้ผลดีนั้นอาจารย์ต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของศิษย์ทั้งหลายก่อน การปฏิบัติตนในส่วนของวินัยอันเป็นมารยาทต่างๆ เช่น การต้อนรับแขก มารยาทการเป็นแขก การบิณฑบาต การฉัน มารยาทตามที่กล่าวมานี้เป็นมารยาททางสังคม เป็นพันธกรณีทางศีลธรรมที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกันในสังคม พระพุทธศาสนาเห็นความสำคัญในเรื่องดังกล่าวนี้จึงคงรักษาระบียบปฏิบัติไว้ แต่ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทของพระสงฆ์ อาจารย์ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องเหล่านี้และสามารถอบรม ปลุกฝังศิษย์ให้ทำตามได้ การยกย่องศิษย์เป็นการทำให้คุณงามความดีของศิษย์ปรากฏแก่ผู้อื่นหรือสาธารณชน ข้อดีคือเป็นการให้กำลังใจศิษย์ ได้นำเสนอแบบอย่างที่ดีของการปฏิบัติตนต่ออาจารย์ให้คนอื่นได้รับรู้และอยากทำตามแบบอย่างนี้ เมื่อศิษย์เห็นว่าอาจารย์ให้ความสำคัญแก่ตนก็จะรักและเคารพอาจารย์มากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นผลดีต่อความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์ ศิษย์ที่ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ดีเท่านั้นจึงจะได้รับเกียรตินี้ ส่วนการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลศิษย์นั้นเป็นการได้แสดงออกถึงน้ำใจและความห่วงใยที่อาจารย์มีต่อศิษย์ในการดำเนินชีวิตแม้ศิษย์จะได้รับการแนะนำพร่ำสอนเป็นอย่างดี บางครั้งอาจประสบปัญหาชีวิตโดยเฉพาะปัญหาการทำงานรวมทั้งการครองเรือน (กรณีเป็นฆราวาส) อาจเกิดความท้อแท้ใน

ชีวิต การได้รับความช่วยเหลือเกื้อกูลทั้งการแนะนำและสิ่งของจะทำให้ศิษย์มีกำลังใจต่อสู้กับปัญหาชีวิตนั้นได้

2. การศึกษาเรื่องการกระทำหน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า หน้าที่ใน ทิศ 6 ได้แก่ ด้วยลุกขึ้นต้อนรับ, ด้วยเข้าไปยืนคอยต้อนรับ, ด้วยการเชื่อฟัง, ด้วยการปรนนิบัติ และด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ (ที.ปา. (ไทย) 16/200/88) โดยสรุปมี 3 ประการ คือ 1) การศึกษา พัฒนาความรู้ตน 2) ความเคารพ และ 3) ความกตัญญูทวาทิ กล่าวคือ ศิษย์ที่ดี ต้องมีหมั่นศึกษาพัฒนาความรู้ของตนตามที่อาจารย์ได้พร่ำสอน อาจารย์ที่จะนับว่าเป็นปัจจัยภายนอกของการศึกษาที่ดีต้องมีคุณสมบัติเป็นกัลยาณมิตร ได้แก่ 1) เป็นที่รักของศิษย์ 2) เป็นที่เคารพของศิษย์ 3) เป็นที่ยกย่องเชิดชูของศิษย์ 4) คอยชี้แนะว่ากล่าวตักเตือนศิษย์ 5) หนักแน่นอดทนต่อคำพูดที่ไม่พอใจได้ 6) อธิบายเรื่องที่ลึกซึ้งได้ และ 7) ไม่แนะนำศิษย์ในทางเสียหาย เมื่อได้อาจารย์ที่มีคุณสมบัติเป็นกัลยาณมิตรแล้วต้องศึกษาเรียนรู้ด้วยการพิจารณาไตร่ตรองตามหลักโยนิโสมนสิการ เช่น รู้จักคิดแบบแยกแยะ คิดแบบองค์รวม คิดเชิงเหตุและปัจจัย คิดเชิงสัมพันธ์ เป็นต้น จึงจะสามารถเรียนรู้คำสอนของอาจารย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีความเคารพต่ออาจารย์ได้ชื่อว่าเป็นการได้ปฏิบัติตนตามหลักมงคลชีวิตประการหนึ่ง (คารวตา) เมื่อมีความเคารพแล้วก็จะเกิดความนอบน้อมถ่อมตน ไม่ยกตนข่มท่าน หรือลบหลู่คุณอาจารย์ ศิษย์ที่มีความเคารพและนอบน้อมถ่อมตนต่ออาจารย์จะเป็นที่รักและเอ็นดูของอาจารย์ ท่านต้องการส่งเสริมให้ได้ดี ความเคารพนี้เป็นฐานของการศึกษาความรู้จากอาจารย์ด้วยความตั้งใจ และเมื่อศิษย์เห็นความดีที่ท่านได้ตั้งใจอบรมสั่งสอนด้วยความหวังดีย่อมต้องการทำความดีตอบแทนท่าน ด้วยการเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย เชื่อฟังคำสอนของท่านและคอยปรนนิบัติรับใช้ท่านด้วยความเคารพ

3. การวิเคราะห์หน้าที่ระหว่างอาจารย์กับศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า แนวคิดเรื่องหน้าที่ในพุทธปรัชญานั้นเป็นการกระทำหน้าที่ทั้งต่อตนเองและสังคม จะเห็นได้จากการกระทำหน้าที่ของของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงปฏิบัติพุทธกิจตลอดตั้งแต่ยังไม่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงศึกษาและทดลองหลาย ๆ วิถีจนได้ตรัสรู้ เมื่อตรัสรู้แล้ว ถึงว่าพระองค์ได้กระทำหน้าที่ของตนเองได้อย่างสมบูรณ์แล้ว และนำสิ่งนั้นมาสอนให้ผู้อื่นให้รู้ตาม เป็นการกระทำหน้าที่ต่อผู้อื่นหรือต่อสังคม การกระทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า สรุปได้ดังนี้ คือ การกระทำหน้าที่ต่อโลกหรือการบำเพ็ญประโยชน์ต่อโลก การกระทำหน้าที่ต่อญาติหรือการบำเพ็ญประโยชน์ต่อญาติ และการกระทำหน้าที่ในฐานะศาสดาของพระพุทธศาสนา (ขุ.ธ. (ไทย) 43/31/150) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงเป็นตัวอย่างของอาจารย์หรือครูที่ดีที่สุดของ

ชาวโลกจนได้ขนานนามว่า พระบรมศาสดา คือผู้สอนที่ยอดเยี่ยมอันเห็นได้จากพระมหากรุณาคุณในความปรารถนาที่จะสั่งสอนสรรพสัตว์แม้จะทรงทราบว่า เป็นการยากลำบากเพียงใดก็ตาม เมื่อคราวแรกที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า การทำหน้าที่เป็นอาจารย์หรือครูนั้นคือการสอดส่องหาศิษย์ที่จะมารับเอาหลักคำสอนของพระองค์เพื่อออกเผยแผ่พระศาสนา จึงนึกถึงศิษย์กลุ่มแรกคือ ปัญจวัคคีย์ที่เคยอยู่ปฎิภากรับใช้มาก่อน ต่อจากนั้นก็มิสาวกหรือศิษย์มากมายตามมาจนกลายเป็นพุทธบริษัทมากมายในโลกปัจจุบัน ส่วนการทำหน้าที่ศิษย์พระองค์ก็นึกถึงครูคนแรกคือ ครูวิศวามิตรที่อบรมสั่งสอนและต่อมาก็คือ อาจารย์ดาบสและอุทกดาบสในฐานะที่พระองค์เคยอยู่ปฎิภากรับใช้ครูเหล่านั้นมาเช่นกัน นอกจากนั้นก็ยังมีอาจารย์มากมายเมื่อครั้งเป็นเจ้าชายสิทธัตถะได้ศึกษาศิลปวิทยาการมากมาย

จากการวิเคราะห์นี้จึงแสดงให้เห็นว่า เมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วย่อมมีหน้าที่ในการพัฒนาตนเองตามหลักศีลธรรม ศีลธรรมในระดับข้อห้ามหรือบรรทัดฐานทางสังคมเป็นการป้องกันการเบียดเบียนกันของมนุษย์ มีเป้าหมายเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข มีการปฏิบัติตามศีลในระดับวินัยเป็นกฎระเบียบ ข้อบังคับให้สมาชิกในสังคมนั้น ๆ ได้ประพฤติปฏิบัติตาม ผู้กระทำผิดศีลในระดับนี้นอกจากจะได้รับโทษตามกฎหมายแล้ว ยังต้องรับโทษตามกฎหมายของสังคมนั้น ๆ การกระทำหน้าที่ตามหลักของศีลนี้ มุ่งหวังให้มนุษย์กระทำหน้าที่ที่ดีทั้งกับตนเองและบุคคลอื่น เช่น บิดามารดา ญาติพี่น้อง ครู อาจารย์ เป็นต้น ส่วนการกระทำหน้าที่ตามหลักของธรรมนั้น เป็นการกระทำหน้าที่ในการพัฒนาตนเองให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป จนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตของพุทธปรัชญาเถรวาท นั่นคือ พระนิพพาน การกระทำหน้าที่ตามหลักของธรรมนี้ได้เน้นไปที่การกระทำหน้าที่ตามหลักแห่งมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นหลักการและแนวทางการพัฒนาตนเองให้เข้าจุดหมายของชีวิตได้ทุกระดับ การกระทำตามหลักศีลและหลักธรรม เป็นการกระทำหน้าที่ในการพัฒนาตนเองในฐานะที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นมนุษย์เต็มตัว มนุษย์แปลว่าผู้มีจิตใจสูง ในการพัฒนาตนเองหรือการกระทำหน้าที่นั้นต้องอาศัยศีลอาศัยธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนากายและจิตใจของตนให้สูงขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงความเป็นมนุษย์เต็มตัว ในที่สุด การกระทำหน้าที่ตามหลักแรงจูงใจแห่งฉันทะ เป็นการกระทำที่เกิดจากกุศลธรรม เป็นการกระทำที่เกิดจากความรักในความดี มีความฝึกฝนที่จะทำความดีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังนั้นการกระทำหน้าที่ต่อกันระหว่างอาจารย์กับศิษย์นั้น เป็นการกระทำหน้าที่ต่อกันด้วย คิดว่าการกระทำนี้เป็นความดี เป็นสิ่งที่ควรกระทำเป็นหน้าที่ของอาจารย์ที่ควรจะพร่ำสอน และฝึกฝนศิษย์ของตนให้รู้และเข้าใจในวิชาทั้งหมดที่ตนเองมีอยู่ ผู้เป็นศิษย์ที่ดี เมื่อเห็นอาจารย์มีกุศลธรรม

ฉันทะต่อตนเช่นนั้น ก็ยินดี ก็พอใจ ในการศึกษาเล่าเรียนด้วยความเคารพ และคอยรับใช้คอย อุปัฏฐากอาจารย์ด้วยความเพียร โดยคิดว่าเป็นหน้าที่ของศิษย์ที่ดีที่ถูกต้องตามธรรมเนียมของ ธรรมที่ศิษย์พึงปฏิบัติต่ออาจารย์

โดยสรุปการทำหน้าที่ต่อกันระหว่างอาจารย์กับศิษย์ถือว่า เป็นการได้พัฒนาศีลธรรม จริยธรรม จิตใจ ปัญญา และสังคม จนครบถ้วนในภาวะแห่งความเป็นมนุษย์ กล่าวคือ การพัฒนา ศีลธรรมคือการปฏิบัติตามระเบียบ บรรทัดฐานทางสังคมว่าด้วยการปฏิสัมพันธ์ต่อผู้อื่นตาม แนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งศีลธรรมในส่วนนี้เป็นศีลธรรมระดับวินัยหรือระเบียบ ธรรมเนียม ปฏิบัติของสังคม การทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์จะทำให้ผู้ปฏิบัติมีความประพฤติเป็นที่ไว้วางใจและ ยอมรับของผู้อื่น ได้รับการยกย่องสรรเสริญจากผู้อื่น และเป็นต้นแบบของการปฏิบัติตนที่ดีด้าน การดำรงตนตามระเบียบวินัย, การบำเพ็ญคุณงามความดีทั้งต่อตนเองและผู้อื่นตามหลัก กัลยาณมิตร 7 ซึ่งเป็นการปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี เหมาะแก่การสอนผู้อื่น มีความสามารถในการ สอนผู้อื่น หลักกัลยาณมิตรนี้ช่วยส่งเสริมคุณภาพของอาจารย์ทั้งด้านจริยาและความรู้, การพัฒนาจิตใจของตนให้งอกงามด้วยความเคารพเชื่อฟังผู้อื่นเป็นการได้ลดทิฐิมานะของตนและ รู้จักเปิดใจยอมรับผู้อื่น ซึ่งความเคารพนี้ช่วยส่งเสริมการปกครองให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย , การศึกษาหาความรู้จากผู้อื่น (ปรโตโฆสะ) เป็นการได้พัฒนาสติปัญญาของตนเองจากแหล่ง เรียนรู้ที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งคือองค์ความรู้จากคนที่มีความรู้น่าเชื่อถือ เมื่อมีปัจจัยภายนอกที่ดีแล้วผู้ ศึกษาต้องมีหลักโยนิโสมนสิการในการศึกษาด้วยจึงจะได้ความรู้อย่างถูกต้อง ส่วนการมีความ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่นและทำความดีตอบแทนผู้อื่น (กตัญญูกตเวที) เป็นการได้ละความเห็นแก่ตัว รู้จักช่วยเหลือแบ่งปันแก่ผู้อื่น และเป็นคนไม่นิ่งเฉยต่อผู้อื่น คุณสมบัติดังกล่าวนี้เป็นหลักสังคม ตามแนวทางพระพุทธศาสนา จึงจะช่วยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและสงบสุขได้

5. อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษา การวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าอภิปรายผลคือ 1) หน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) หน้าที่ ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท และ3) วิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

5.1 หน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท หน้าที่ของอาจารย์เป็นสิ่งสำคัญที่ จะต้องทำความเข้าใจตั้งแต่ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดีนำเรื่องที่ดีมาอบรมสั่งสอนต่อศิษย์ ต้องรู้จัก สอนศิษย์ให้เขามีแนวคิดที่จะปรับปรุงตนเอง มากกว่าจะแสดงพฤติกรรมบางอย่างที่ไม่ดีออกมา ให้ศิษย์เห็น การสอนศิษย์ก็ควรได้รับสิทธิเท่าเทียมกัน ไม่ว่าศิษย์นั้นจะโง่หรือฉลาดก็ตามที่

ซึ่งอาจารย์จะต้องทำหน้าที่ของตนเองให้เป็นกลางและเข้าใจในตัวของผู้ศิษย์ด้วย อาจารย์ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติภายใน คือคุณลักษณะตามหลักของกัลยาณมิตร คือเป็นที่รักเป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ เป็นที่ยกย่อง เป็นนักพูด เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ ไม่ชักนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดีไม่ปิดบังอำพราง ยกย่องให้ปรากฏในหมู่มิตรสหาย ที่กล่าวมานี้เป็นหลักการหรือแนวทางแห่งความสำเร็จตามหลักพุทธปรัชญา เถรวาท ที่เรียกว่า อิทธิบาท 4 นั้นเอง (ฝ่ายวิชาการ กองศาสนศึกษา กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2537: 9) ส่วนหน้าที่ของอาจารย์จะต้องอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหน้าที่ 5 ประการ คือ 1) แนะนำ 2) ให้เรียนดี 3) บอกความรู้ในศิลปวิทยาอย่างดี 4) ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย 5) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย จากเนื้อหาที่กล่าวมาอาจารย์เป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างมาก ในการที่จะมีแบบที่ดั่งมหลอหลอมให้ศิษย์มีความรู้และคุณธรรม เพราะบุคคลที่เป็นอาจารย์ดีจะต้องมีสติปัญญา ความรู้ความเฉลียวฉลาด พยายามแสวงหาความรู้เพิ่มเติมให้ทันสมัยอยู่เสมอ มีความรับผิดชอบ พร้อมทั้งจะเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับศิษย์ เป็นคนตรงต่อเวลา มีคุณธรรมประจำใจ ความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กับศิษย์ทุก ๆ คน ไม่มีอคติลำเอียง และมุ่งแต่สงเคราะห์ช่วยเหลือศิษย์ทั้งหลายให้เป็นคนดีและมีความรู้ ความสามารถ เพื่อรับใช้ประเทศชาติบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้า ด้วยเหตุนี้อาจารย์จึงมีความสำคัญยิ่งในการยกวิญญาณของมนุษย์ทั้งหลายให้สูงขึ้นเปี่ยมไปด้วยคุณธรรม มีบทบาทที่สำคัญในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่สังคมมนุษย์ในทุกด้านทุกยุคและทุกสมัย

5.2 หน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท หน้าที่ของศิษย์นั้นเป็นกิจที่ทุกคนต้องทำหรือปฏิบัติต่ออาจารย์ที่เป็นผู้ให้ความรู้ แนะนำสิ่งที่ เป็นบุญกุศลแก่ศิษย์ หน้าที่ของศิษย์นั้น นอกจากจะลุกขึ้นยืนรับเชื่อฟังคำสั่งสอน ดูแลปรนนิบัติ และเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ อันเป็นหน้าที่ที่ศิษย์จะต้องปฏิบัติต่ออาจารย์แล้ว ศิษย์ที่ดียังต้องมีคุณลักษณะที่น่าปรารถนาหรือต้องการของอาจารย์ ซึ่งคุณลักษณะของศิษย์ที่ดีนั้น ศิษย์ที่ดีย่อมเป็นที่รักที่ปรารถนาของอาจารย์ เนื่องจากเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ซึ่งบุคคลที่ว่าง่ายนั้น ไม่พูดกลบเกลื่อนเมื่อได้รับการว่ากล่าวตักเตือน มีความยินดีต่อคำสอนนั้น ลดมานะของตัว คือการไม่ถือดี ไม่ถือตัว การไม่ยึดถือในสิ่งที่เรามี เราเป็น หรือถือมั่นในอำนาจกิเลสต่าง ๆ จะเห็นได้ว่า คุณลักษณะของศิษย์ที่ดีนั้น เป็นสิ่งที่ศิษย์ทุกคนต้องทำให้เกิดมีจิตใจให้ได้ เพื่อความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย เป็นที่รักที่ปรารถนาของอาจารย์ เมื่ออาจารย์มีความรักความปรารถนาดีต่อศิษย์ ย่อมก่อให้เกิดความเมตตาต่อศิษย์ ยอมจะสั่งสอนวิชาความรู้ที่มีอยู่ โดยไม่มีการปกปิด กลับปรารถนาให้ศิษย์รักของตน มีความ

เจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป ศิษย์ที่ดีในทางพุทธศาสนาต้องเป็นผู้รู้คุณของอาจารย์และตอบแทนท่านด้วยการเคารพเชื่อฟังท่าน เพราะศิษย์ คือผู้มีวัตรปฏิบัติที่ดี (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 485-495) และคอยอุปัฏฐากอาจารย์ หน้าของศิษย์นั้นมีดังนี้ เมื่อศิษย์เห็นอาจารย์เดินมาแต่ไกล รีบลุกจากที่นั่ง ทำการต้อนรับ รับสิ่งของจากมือท่าน ปูอาสนะให้อาจารย์นั่งแล้วพึงทำการพัด ล้างเท้า เข้าไปคอยรับใช้ ศิษย์ที่ดีต้องระลึกอยู่เสมอว่า อาจารย์เป็นที่พึงหลักยึดเหนี่ยวของตน สิ่งใดที่เราผู้เป็นศิษย์จะทำได้ เช่น อุปัฏฐาก บำรุง คอยรับใช้เมื่อท่านต้องการ ย่อมเป็นหน้าที่ของศิษย์ ความรักดี การปรนนิบัติอาจารย์ศิษย์ไม่ควรละเลยและละเว้น นอกจากเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองแล้ว ยังเป็นการแสดงออกด้านจริยธรรม คุณธรรมที่ดี และยังสื่อให้เห็นว่าศิษย์รักดี มีสัมมาคารวะต่ออาจารย์ ด้วยการการเชื่อฟัง ซ่อนนี้ศิษย์ทุกคนจะต้องสนใจปฏิบัติโดยเคร่งครัดจริงจัง เวลาอาจารย์สอนหรือสั่งอะไร ศิษย์ต้องตั้งใจฟังก่อน เมื่อฟังแล้วได้ความว่าอย่างไรต้องเชื่อตามที่อาจารย์สอนนั้นแล้วปฏิบัติตามทันที ถ้าศิษย์ไม่เชื่อฟังย่อมไม่บรรลุคุณวิเศษ หรือจบการศึกษานั้นเอง ด้วยการปรนนิบัติ ศิษย์ที่ดีต้องรู้จักการบริการ การรับใช้ในเรื่องส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ ของอาจารย์ ไม่ว่าจะเป็นการปิดกวาดเช็ดถูห้องพักตามโอกาสที่มี หรือตามที่อาจารย์เรียกใช้ ทำงานในหน้าที่ที่อาจารย์มอบหมายให้เป็นอย่างดี ด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพตั้งใจเรียนให้ดี ให้มีความรู้ความเข้าใจในรายวิชาที่เรียนนั้นจริง ๆ คือต้องมีความพอใจใคร่ที่จะศึกษาเล่าเรียน มีความพากเพียร มีจิตฝึกฝอยากจะรู้ยากจะเรียนรู้ในสิ่งที่อาจารย์จะสอน เมื่อได้เรียนได้ศึกษาแล้วก็จดจำไว้ ศิษย์คนไหนทำได้ดังกล่าวนี้อีก ก็จะมีความสำเร็จ ความเจริญของชีวิตและหน้าที่การงานรออยู่ในอนาคตอย่างแน่นอน

5.3 หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท อาจารย์จะต้องมีมนุษยสัมพันธ์และกิริยามารยาทดี เพราะถือว่าเป็นต้นแบบแก่ศิษย์ ต้องประพฤติตนสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึงใจ และปลอดภัย อาจารย์ที่ดีนั้นนอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว ต้องรู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักในสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม น่ายกย่องในฐานทรงคุณความรู้และภูมิปัญญาแท้จริงทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ่ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ เพราะต้องดำเนินชีวิตให้เป็นที่น่าเจริญใจ แก่ผู้ที่คบหาเป็นมิตรอย่างยิ่ง เมื่อได้รับการแนะนำสั่งสอนจากอาจารย์ย่อมได้รับประโยชน์ ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาตนให้มีความเจริญในชีวิตปัจจุบันแล้ว แม้ในอนาคตก็ย่อมส่งผลให้ตนเองมีแต่ความสุขความเจริญยิ่งขึ้นไปอีกด้วย อาจารย์

ต้องรู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำ ว่ากล่าว ตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำแนะนำวิพากษ์วิจารณ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว อาจารย์จะต้องมีความอดทนต่ออุปสรรคในทุกด้าน สามารถอธิบายเรื่อง ยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป เป็นคุณสมบัติของครูอาจารย์ อย่างเลิศ คือ ความเป็นผู้กระทำจริงในสิ่งที่สอนแก่ผู้อื่น หรือได้บรรลุสำเร็จนั้น ๆ ด้วยตนเองแล้ว จึงสอนเรื่องนั้นแก่ผู้อื่นอย่างหนึ่ง และความเป็นอิสระ เมื่อจะช่วยเหลือผู้อื่น ตนเองไม่ติดหรือเกาะ เกี่ยวอยู่ในเครื่องผูกพันเดียวกันกับที่เขากำลังติดอยู่และเมื่อนำผู้อื่นอย่างใด ก็ควรดำรงตน ตามหลักธรรมนั้นด้วย คุณสมบัติของอาจารย์ที่ได้นำเสนอมาทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะเป็นคุณสมบัติ พื้นฐาน คุณสมบัติด้านวิชา คุณสมบัติด้านจรรยา และคุณสมบัติด้านการแนะนำประโยชน์ผู้อื่น และไม่แนะนำ หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

เนื่องจากครูอาจารย์มีอิทธิพลต่อศิษย์หรือเด็กเป็นอย่างมาก เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างชาติและทำลายเด็กของชาติ ครูเป็นผู้นำของเด็ก ๆ เป็นผู้ที่เด็กมองด้วยความพอใจ เลื่อมใสขอให้วางตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นครูอย่างแท้จริง ต้องเป็นคนที่มีบริสุทธิ์ด้วยกาย วาจา ใจ เป็นครูอยู่ทุกขณะ ทุกหนทุกแห่ง จงช่วยกันกระทำความดีให้เด็กเห็นเป็นเยี่ยงอย่าง ครูอาจารย์ที่ ปฏิบัติตามหลักหน้าที่ของตนดังกล่าวมาแล้ว ย่อมจะมีคุณอนันต์แก่นักเรียน แต่หากว่าครูชั่วก็ ย่อมมีโทษมหันต์ ต่อเด็กด้วยกัน โดยเฉพาะในเรื่องการฝึกอบรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมนั้น หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของครูบาอาจารย์ นอกเหนือจากการให้ความรู้ทางวิชาการในทุกวิชา อาจารย์ที่ดีนั้น นอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว (พระนรินทร สีสเตโช, 2556: 93) ต้องรู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักในความสำคัญของคุณธรรม และจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิต ในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้อาจารย์เองก็ต้องปรับปรุงตนเองอยู่ตลอดเวลาจนบรรลุถึงความ เป็นเลิศทั้งวิชาการและทางการสอน โดยเฉพาะในด้านการฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรม อาจารย์นั้นต้องดำรงตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์อย่างเคร่งครัดเพื่อศิษย์จะได้มีความเชื่อถือ ศรัทธาและถือปฏิบัติตามด้วยความรัก

ศิษย์ต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของตนต่ออาจารย์ ดังนี้ 1) ลูกขึ้นต้อนรับ 2) เข้าไปคอยรับ ใช้ใกล้ชิด 3) เชื้อฟังคำสั่งสอน 4) ประณิบัติรับใช้ และ 5) ศึกษาหรือเรียนศิลปวิทยาด้วยความ เคารพ ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์และศิษย์ที่ดีตามหน้าที่ในทางพุทธศาสนา ต้องเป็นผู้ที่มีความ เสียสละเวลาที่เป็นส่วนตัวของตนเอง พร้อมยอมมอบเวลาให้กับศิษย์ได้ตลอดเวลา ด้วยความรัก

ความเมตตาครูณาต่อศิษย์ อยากเห็นศิษย์ของตนเองสำเร็จการศึกษาและนำวิชาความรู้ที่ได้รับนั้นไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งในด้านอาชีพการงานที่ใช้เลี้ยงตนเองและครอบครัว ทั้งในส่วนของกิจกรรมารยาทในการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมทั้งศิษย์ต้องมีความกตัญญูรู้คุณของอาจารย์ ด้วยการประพฤติตัวเป็นคนดีมีความรู้คู่คุณธรรมของสังคมด้วย

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการทำวิจัยในครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยพบว่า การกระทำหน้าที่ต่อกันของบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นพันธกรณีทางศีลธรรมของบุคคลในสังคมควรปฏิบัติต่อกัน เป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญ เป็นเรื่องเร่งด่วนที่ผู้นำระดับต่าง ๆ ควรให้ความสำคัญในอันดับต้น ๆ โดยเฉพาะการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนา มาพัฒนาจิตใจ เพื่อยกระดับจิตใจของคนในสังคมให้ดีขึ้น เนื่องจากสังคมในปัจจุบันเป็นสังคมที่มีความเจริญในด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัย สังคมเปลี่ยนไป ประชาชนให้ความสำคัญกับวัตถุสิ่งของที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้กับตนเองเป็นหลัก ดันรนเพื่อให้ได้มาในสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านั้น โดยไม่สนใจว่าจะได้มาโดยวิธีใด ผิดศีลธรรมหรือไม่ ขอเพียงให้ได้มา สังคมปัจจุบันจึงวุ่นวาย มีการคดโกง ปล้นจี้ ฆ่าฟันกัน เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการ ที่กล่าวมานี้เพื่อให้เห็นถึงสภาพของสังคมในปัจจุบัน เป็นเรื่องที่สำคัญมากที่เราจะนำหลักธรรมของพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นหลักศีลธรรมหลักปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรมกลับมาใช้ในสังคมไทย

6.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนามีประเด็นต่าง ๆ ที่น่าสนใจมากมาย ที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาความวุ่นวายในสังคมปัจจุบันนี้ ดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์หน้าที่ของพระสงฆ์กับชาวบ้านในพุทธปรัชญาเถรวาท
2. ศึกษาวิเคราะห์หน้าที่นายจ้างกับลูกจ้างในพุทธปรัชญาเถรวาท

เอกสารอ้างอิง

เดือน คำดี. (2534). **พุทธปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์.
 นีราลัย. (2536). **5 ดีสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
 บุญมี แทนแก้ว. (2546). **ความจริงของชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอ.เอส. พรินต์ติ้ง เฮาส์.

- ฝ่ายวิชาการ กองศาสนศึกษา กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2537). **นวโกวาท**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระนรินทร์ สีสเตโช. (2556). เรื่องการศึกษาวิเคราะห์หน้าที่ในทศ 6 ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุนทร ณ รังษี. (2550). **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.